

Edyta Krużyńska

Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu

Edyta.Kruzynska@bu.umk.pl

15 tysięcy ebooków na życzenie – projekt EODOPEN

Streszczenie: Artykuł prezentuje założenia projektu eBooks-On-Demand-Network Opening Publications for European Netizens i działania członków konsorcjum mające służyć osiągnięciu celów tej inicjatywy. Uwzględnia prace podejmowane przez jedynego polskiego uczestnika projektu – Bibliotekę Uniwersytecką w Toruniu.

Słowa kluczowe: książki elektroniczne, projekty, współpraca bibliotek, czyszczenie praw autorskich, specjalne potrzeby użytkowników, społeczna pracownia digitalizacji, digitalizacja, biblioteki cyfrowe.

Wprowadzenie

Europejskich zasobów cyfrowych przybywa z każdym dniem. Niestety zdecydowaną ich większość stanowią materiały opublikowane do końca XIX w., podczas gdy największy dorobek twórczości literackiej powstał w XX w., a nie jest dostępny online. Według badań Uniwersytetu w Innsbrucku z 2007 r. na około 22 do 24 milionów książek wydanych w XIX i XX w. 4 miliony są w domenie publicznej, a od 18 do 20 milionów nadal podlega prawom autorskim. Biblioteki dysponują ogromną liczbą materiałów tekstowych opublikowanych w XX i XXI w., które z powodu ograniczeń prawnoprawnych nie zostały jeszcze zdigitalizowane, a to właśnie takich publikacji najczęściej poszukują czytelnicy. Często publikacji tych nie można już nabyć nawet w antykwariatach. Ponadto wiele dzieł ukazało się tylko w jednym wydaniu, a przedruki lub faksymile są niedostępne. Znaczną grupę takich niedostępnych zasobów stanowi również tzw. szara literatura. Szacuje się, że zasoby szarej literatury powstałej w Europie w XX w. stanowią od 30 do 50% całej szarej literatury, jaka kiedykolwiek powstała¹. Dlatego też 15 bibliotek z 11 krajów europejskich postanowiło zjednoczyć siły i podjąć działania, by upublicznić cyfrowo niedostępne XX- i XXI-wieczne materiały, respektując aktualne reżimy w zakresie praw autorskich obowiązujące w poszczególnych państwach.

Budżet i partnerzy

Cel nadrzędny tego zaplanowanego pierwotnie na 4 lata, a przedłużonego z powodu pandemii o kolejne 6 miesięcy projektu, wyrażony jest w jego nazwie [EODOPEN](#)² – eBooks-On-Demand-Network Opening Publications for European Netizens. Tak więc książki elektroniczne na żądanie dla europejskich użytkowników internetu to inicjatywa, która uzyskała akceptację Educational, Audio-visual and Culture Executive Agency w ramach programu Creative Europe, podprogram Culture.

¹ *Support to European cooperation projects 2019*. Call for Proposals EACEA 34/2018. Detailed description of the project, s. 2-3.

² Wszystkie odesłania do stron internetowych przedstawiają wersję aktualną w dn. 22.12.2020 r.

Realizacja projektu, którego liderem jest Biblioteka Uniwersytecka w Innsbrucku (Austria), rozpoczęła się 1 listopada 2019 r. i potrwa do 30 kwietnia 2024 r. Wśród partnerów znalazły się:

1. Biblioteka Czeskiej Akademii Nauk w Pradze,
2. Biblioteka Morawska w Brnie,
3. Biblioteka Narodowa i Uniwersytecka w Słowenii w Lublanie,
4. Biblioteka Narodowa w Estonii,
5. Biblioteka Narodowa w Portugalii,
6. Biblioteka Narodowa w Szwecji,
7. Biblioteka Narodowa Széchényi w Budapeszcie,
8. Biblioteka Naukowa w Ołomuńcu,
9. Słowackie Centrum Informacji Naukowej i Technicznej w Bratysławie,
10. Biblioteka Uniwersytecka w Regensburgu,
11. Biblioteka Uniwersytecka w Tartu,
12. Biblioteka Uniwersytecka w Greifswaldzie,
13. Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu,
14. Biblioteka Uniwersytecka w Wilnie³.

Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu jest więc jedynym polskim partnerem i na realizację zadań otrzymała środki finansowe w wysokości 62 547,91 euro. Generalnie łączna wartość projektu to 3 961 774 euro, z czego dofinansowanie z programu Creative Europe, podprogram Culture stanowi 1 980 887 euro⁴.

Cele projektu

Osiągnięciu celu nadrzędnego projektu, czyli upowszechnieniu łącznie 15 tys. niedostępnych cyfrowo zbiorów XX- i XXI-wiecznych, służyć mają trzy cele szczegółowe:

1. Digitalizacja i udostępnienie cyfrowo społeczności europejskiej dzieł literackich wydanych w XX i XXI w., pobudzanie zainteresowania dziedzictwem kulturowym XX i XXI w., w tym także tzw. literaturą szarą i naukową oraz wzmocnienie dialogu międzykulturowego poprzez:
 - a) zaangażowanie społeczności krajowej, regionalnej i lokalnej w proces selekcji, digitalizacji i rozpowszechniania materiałów,
 - b) wyjaśnienie zasad obecnego systemu praw autorskich,
 - c) digitalizację wybranego materiału,
 - d) przystosowanie obiektów cyfrowych do potrzeb osób niepełnosprawnych, szczególnie niewidomych i niedowidzących,
 - e) utworzenie specjalnego portalu prezentującego efekty projektu i zapewnienie jego możliwie najszerszej dostępności dla ogółu społeczeństwa. łącznie projekt zakłada cyfrowe udostępnienie 15 tys. obiektów.

³ *European Commission. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency. Creative Europe: Culture. Grant Agreement for an Action with Multiple Beneficiaries under Creative Europe Culture Sub-Programme Cooperation Project. Agreement Number – 607666-CREA-1-2019-1-AT-CULT-COOP2, s. 1–2.*

⁴ Tamże, s. 53.

2. Ułatwienie dostępu do dzieł tekstowych XX i XXI w. użytkownikom niewidomym i niedowidzącym oraz odbiorcom z młodszego pokolenia przez:
 - a) zapewnienie bibliotekarzom i innym pracownikom instytucji kultury możliwości rozwijania umiejętności i poszerzania wiedzy niezbędnej do przetwarzania zdigitalizowanych publikacji do formatów czytelnych dla wszystkich użytkowników,
 - b) ocenę aktualnych rozwiązań technicznych i wprowadzenie modyfikacji usprawniających procesy digitalizacji,
 - c) dostarczanie alternatywnych formatów użytkownikom niewidomym i niedowidzącym, a także użytkownikom korzystającym z urządzeń mobilnych.
3. Wzmocnienie zdolności pracowników bibliotek i innych instytucji dziedzictwa kulturowego do działania na szczeblu regionalnym, krajowym i międzynarodowym w zakresie rozwiązywania problemów związanych z weryfikacją praw autorskich przez:
 - a) zapewnienie bibliotekarzom i innym pracownikom instytucji kultury umiejętności i wiedzy w zakresie ustalania praw do digitalizacji i udostępniania dzieł XX i XXI w. przy pełnym poszanowaniu obecnego reżimu prawnoautorskiego,
 - b) wyposażenie bibliotekarzy i innych pracowników instytucji kultury w infrastrukturę techniczną niezbędną do dokumentowania czynności związanych z ustalaniem praw,
 - c) rozpowszechnianie wyników tych prac wśród europejskich bibliotek i instytucji kultury⁵.

Zadania Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu

Toruńska księgownia uniwersytecka realizuje wszystkie zadania służące osiągnięciu wyżej opisanych celów projektu. Systematycznie prowadzona jest selekcja materiałów do digitalizacji i upowszechnienia w [Kujawsko-Pomorskiej Bibliotece Cyfrowej](#). By włączyć w ten proces lokalną społeczność, przeprowadzona została kampania zachęcająca do zgłaszania propozycji materiałów do digitalizacji na stronie internetowej biblioteki⁶ oraz na stronie repozytorium instytucjonalnego UMK⁷, a także w mediach społecznościowych⁸ i za pośrednictwem poczty elektronicznej. Dzięki temu na dedykowany adres mailowy (skany-bu@umk.pl) zaczęły napływać propozycje od czytelników indywidualnych oraz instytucji kultury, głównie bibliotek z regionu. Ponadto w lutym 2020 r. założenia projektu zostały zaprezentowane seniorom zrzeszonym w toruńskiej Fundacji Kamienica Inicjatyw. Nawiązany został również kontakt i podpisano zgody na digitalizację i upowszechnianie prac kilku pracowników UMK. Uzyskano także zgody na cyfrową publikację wskazanych materiałów kilku wydawców, m.in. Towarzystwa Naukowego w Toruniu, Muzeum Historyczno-Etnograficznego

⁵ Support to European cooperation projects 2019, dz. cyt., s. 6–7.

⁶ Zaproszenie do przesyłania propozycji tytułów do digitalizacji w ramach EODOPEN. W: *Uniwersytet Mikołaja Kopernika Biblioteka Uniwersytecka* [online]. [Dostęp 30.11.2020]. Dostępne w: https://www.bu.umk.pl/aktualnosci/-/asset_publisher/meHSMD5AmRC8/content/zaproszenie-do-przesylania-propozycji-tytulow-do-digitalizacji-w-ramach-projektu-eodopen.

⁷ Projekt eBooks-On-Demand-Network Opening Publications for European Netizens. W: *Repozytorium Uniwersytetu Mikołaja Kopernika* [online]. [Dostęp 30.11.2020]. Dostępny w: <https://repozytorium.umk.pl/docs/eodopen.html>.

⁸ Zaproszenie do przesyłania propozycji tytułów do digitalizacji w ramach EODOPEN. W: *Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu Facebook* [online]. [Dostęp 30.11.2020]. Dostępne w: <https://www.facebook.com/bu.torun/posts/4457959357563146>.

im. J. Rydzkowskiego w Chojnicach czy Wydawnictwa Naukowego PWN. Kontynuowane są działania mające na celu pozyskanie zgód innych wydawców i autorów. Na chwilę obecną w [Kujawsko-Pomorskiej Bibliotece Cyfrowej](#) upowszechniono w ramach projektu 225 publikacji⁹. Perspektywicznie publikacje te będą dostępne na wspólnej platformie gromadzącej dzieła ucyfrowione przez wszystkich członków konsorcjum. Aby zapewnić właściwą jakość publikowanych cyfrowo dzieł, szczególnie odbiorcom z niepełnosprawnościami i użytkownikom urządzeń mobilnych, przeprowadzone zostało badanie ankietowe, w tym w grupie osób niewidomych i niedowidzących. Kwestionariusze zostały rozesłane pocztą elektroniczną, a także były dostępne na stronie WWW biblioteki UMK¹⁰ i w mediach społecznościowych¹¹.

Niezmiernie istotnym zagadnieniem dla osiągnięcia celów projektu są działania na polu czyszczenia praw autorskich. W czerwcu 2020 r. udało się zorganizować warsztaty prawnoautorskie na platformie Microsoft Teams dla kilkunastu bibliotekarzy i archiwistów z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, które poprowadziła kustosz dyplomowana Bożena Bednarek-Michalska. Podczas warsztatów omówione zostały podstawowe działania związane z czyszczeniem praw autorskich dla projektu EODOPEN, a ponadto uczestnicy zaprezentowali swe doświadczenia w tym zakresie. Dzięki temu B. Bednarek-Michalska przygotowała scenariusze postępowania dla różnych grup utworów, uwzględniając dzieła rękopiśmienne i drukowane mające autorów lub spadkobierców, dzieła osierocone, publikacje niedostępne w obrocie handlowym i utwory z domeny publicznej. Każda bowiem grupa dzieł wymaga innej procedury postępowania.

Niejako na zakończenie warto wspomnieć, że toruńska Biblioteka Uniwersytecka – jako jedyna spośród uczestników projektu – planuje uruchomić tzw. społeczną pracownię digitalizacji, w której każdy zainteresowany będzie mógł ucyfrowić własne zbiory, np. archiwalia rodzinne oraz uzyskać poradę dotyczącą prawnych możliwości upowszechnienia tychże materiałów.

Spotkania członków konsorcjum

Dwa razy w roku organizowane są spotkania partnerów projektu, podczas których omawiane są bieżące zagadnienia związane z realizacją zadań. Gospodarzem spotkania inauguracyjnego w listopadzie 2019 r. była Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu. Podczas spotkania omawiano szczegółowo zadania poszczególnych grup roboczych projektu, których jest siedem oraz wybrano logotyp projektu spośród propozycji przygotowanych przez przedstawicieli Biblioteki Uniwersyteckiej w Tartu – koordynatora grupy roboczej zajmującej się komunikacją i promocją projektu.

⁹ Zasoby opublikowane w ramach projektu EODOPEN: eBooks-On-Demand-Network Opening Publications for European Netizens. W: *Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa* [online]. [Dostęp 30.11.2020]. Dostępny w: <https://kpsc.umk.pl/cgi-bin/eodopen.cgi>; Zasoby opublikowane w ramach projektu EODOPEN: eBooks-On-Demand-Network Opening Publications for European Netizens. W: *Repozytorium UMK* [online]. [Dostęp 30.11.2020]. Dostępny w: <https://repozytorium.umk.pl/extras/sponsorships/607666-CREA-1-2019-1-AT-CULT-COOP2/>.

¹⁰ Ankieta dla użytkowników ebooków. W: *Uniwersytet Mikołaja Kopernika Biblioteka Uniwersytecka* [online]. [Dostęp 30.11.2020]. Dostępna w: https://www.bu.umk.pl/aktualnosci/-/asset_publisher/meHSMD5AmRC8/content/ankieta-dla-uzytkownikow-ebookow.

¹¹ Ankieta dla użytkowników ebooków. W: *Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu Facebook* [online]. [Dostęp 30.11.2020]. Dostępna w: <https://www.facebook.com/bu.torun/posts/4363881166970966>.

Fot. 1. Zdjęcie uczestników spotkania inauguracyjnego projektu EODOPEN.
Źródło: *Uniwersytet Mikołaja Kopernika Biblioteka Uniwersytecka* [online]. [Dostęp 30.11.2020]. Dostępny w:
<https://www.bu.umk.pl/eodopen/spotkanie-19-listopada>. Fot. Maciej Mierzejewski.

Z uwagi na pandemię kolejne spotkania odbyły się już wirtualnie. Organizatorem drugiego w maju 2020 r. była Biblioteka Naukowa w Ołomuńcu, a trzeciego – w listopadzie tego roku – Biblioteka Narodowa Széchényi w Budapeszcie.

Rys. 1. Pamiątkowe zdjęcie uczestników spotkania zdalnego 13–15 maja 2020 r.
Źródło: *EOD eBooks* [online]. [Dostęp 30.11.2020]. Dostępny w:
https://books2ebooks.eu/sites/default/files/u11/webmeeting-02-01_small.jpg.

Podczas spotkań omawiane są działania związane z zarządzaniem projektem, opracowywane plany w zakresie rozpowszechniania informacji na temat tej inicjatywy, a także zachęcania lokalnych społeczności w poszczególnych krajach do udziału w selekcji materiałów do digitalizacji. Przedstawiane są działania w mające na celu znalezienie rozwiązań technicznych pozwalających osobom niewidomym i niedowidzącym oraz użytkownikom urządzeń mobilnych na komfortowe czytanie książek elektronicznych. Duży nacisk kładziony jest także na wypracowywanie rozwiązań pozwalających na cyfrowe publikowanie dzieł z XX i XXI w., uwzględniając ograniczenia prawa autorskiego. Prowadzone są dyskusje i organizowane warsztaty na temat tworzenia dokumentacji w tym zakresie oraz wypracowania metod postępowania z różnymi formami wydawniczymi i materiałami o różnym statusie prawnoautorskim. Podczas warsztatów przedstawiciele poszczególnych bibliotek wymieniają doświadczenia w tym zakresie. Niezależnie od cyklicznych spotkań konsorcjum projektu organizowane są warsztaty prawnoautorskie dla uczestniczących w projekcie bibliotek. Ostatnie przygotowała Biblioteka Narodowa Szwecji 27 października bieżącego roku. W celu wizualizacji i udostępnienia głównych wyników projektu, czyli zdigitalizowanych dzieł literackich, prezentowane są także wymagania dotyczące wspólnego portalu, który ma być jednym z efektów projektu. Slajd zaprezentowany przez Petra Žabičkę z brneńskiej biblioteki na listopadowej konferencji pokazuje, że do cyfrowego udostępnienia założonych 15 tys. publikacji jeszcze niestety daleko...

WG7 - What have we achieved since the last meeting

NUMBER OF DIGITIZED DOCUMENT		
PARTNERS	08/20	10/20
P1 - UIBK, University of Innsbruck (AT)	98	106
P2 - UT, University of Tartu (ET)	6	6
P3 - NUK, National and University Library / Ljubljana (SI)	40	55
P4 - MZK, Moravian Library (CZ)	248	268
P5 - EMAU, University of Greifswald (DE)	23	27
P6 - NLS, National Library of Sweden (SE)	2	2
P7 - NCU, Nicolaus Copernicus University in Torun (PL)	145	226
P8 - KNAV, Czech Academy of Sciences Library (CZ)	302	367
P9 - VKOL, Research Library Olomouc (CZ)	5	6
P10 - BNP, National Library of Portugal (PT)	1	1
P11 - NLE, National Library of Estonia (ET)	97	132
P12 - OSZK, National Széchényi Library (HU)	-	-
P13 - CVTI SR, Slovak Centre of Scientific and Technical Information (SK)	105	105
P14 - UREG, University of Regensburg (DE)	72	53
P15 - VU, University of Vilnius (LT)	50	54
TOTAL	1194	1408

Rys. 2. ŽABIČKA, P. Digitising and making available: Common portal. 3rd EODOPEN project meeting: 5–6.11.2020.

Źródło: *EOD Wiki* [online]. [Dostęp 30.11.2020]. Dostępny w:

https://books2ebooks.eu/dokuwiki/doku.php?id=main:projects:eodopen:meetings:3rdproject_online.

Gospodarz czwartego spotkania członków konsorcjum, zaplanowanego na maj 2021 r. – Biblioteka Uniwersytecka w Tartu – ma nadzieję odbyć je stacjonarnie, ale czas pokaże, czy będzie to możliwe.

Bibliografia:

1. Ankieta dla użytkowników ebooków. W: *Uniwersytet Mikołaja Kopernika Biblioteka Uniwersytecka* [online]. [Dostęp 30.11.2020]. Dostępna w: https://www.bu.umk.pl/aktualnosci/-/asset_publisher/meHSMD5AmRC8/content/ankieta-dla-uzytownikow-ebookow.
2. *EOD eBooks* [online]. [Dostęp 30.11.2020]. Dostępny w: https://books2ebooks.eu/sites/default/files/u11/webmeeting-02-01_small.jpg.
3. *European Commission. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency. Creative Europe: Culture. Grant Agreement for an Action with Multiple Beneficiaries under Creative Europe Culture Sub-Programme Cooperation Project. Agreement Number – 607666-CREA-1-2019-1-AT-CULT-COOP2.*
4. Projekt eBooks-On-Demand-Network Opening Publications for European Netizens. W: *Repozytorium Uniwersytetu Mikołaja Kopernika* [online]. [Dostęp 30.11.2020]. Dostępny w: <https://repozytorium.umk.pl/docs/eodopen.html>.
5. *Support to European cooperation projects 2019. Call for Proposals EACEA 34/2018. Detailed description of the project.*
6. Zaproszenie do przesyłania propozycji tytułów do digitalizacji w ramach EODOPEN. W: *Uniwersytet Mikołaja Kopernika Biblioteka Uniwersytecka* [online]. [Dostęp 30.11.2020]. Dostępne w: https://www.bu.umk.pl/aktualnosci/-/asset_publisher/meHSMD5AmRC8/content/zaproszenie-do-przesylania-propozycji-tytulow-do-digitalizacji-w-ramach-projektu-eodopen.
7. Zaproszenie do przesyłania propozycji tytułów do digitalizacji w ramach EODOPEN. W: *Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu Facebook* [online]. [Dostęp 30.11.2020]. Dostępne w: <https://www.facebook.com/bu.torun/posts/4457959357563146>.
8. Zasoby opublikowane w ramach projektu EODOPEN: eBooks-On-Demand-Network Opening Publications for European Netizens. W: *Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa* [online]. [Dostęp 30.11.2020]. Dostępny w: <https://kpbcs.umk.pl/cgi-bin/eodopen.cgi>.
9. Zasoby opublikowane w ramach projektu EODOPEN: eBooks-On-Demand-Network Opening Publications for European Netizens. W: *Repozytorium UMK* [online]. [Dostęp 30.11.2020]. Dostępny w: <https://repozytorium.umk.pl/extras/sponsorships/607666-CREA-1-2019-1-AT-CULT-COOP2/>.
10. ŻABIČKA P., Digitising and making available: Common portal. 3rd EODOPEN project meeting: 5–6.11.2020. W: *EOD Wiki* [online]. [Dostęp 30.11.2020]. Dostępny w: https://books2ebooks.eu/dokuwiki/doku.php?id=main:projects:eodopen:meetings:3rdproject_online.

Projekt współfinansowany w ramach programu Unii Europejskiej „Kreatywna Europa”